

Van Berchem (van Ranst)

door
B. de Keijzer

Inleiding

In de literatuur is over de familie Van Berchem (van Ranst) vrij veel te vinden. Het is vooral de verdienste geweest van René van Berchem, die in de jaren 1949/50¹ en 1971² de nodige gegevens bij elkaar heeft gebracht. De daarna omstreeks 1980 uitgebrachte brochure ‘Sceaux et armoiries de la maison de Ranst en de Berchem du XIIe au XVIe siècle’ samen met Léon Jéquier biedt een buitengewoon goed overzicht over de opbouw van de genealogie Van Berchem op basis van de door de verschillende leden van de familie gevoerde wapens.

Belangwekkend is een manuscriptgenealogie van het geslacht Van Berchem, dat opgemaakt en geschreven is op 1 november 1414. Dit manuscript is bewerkt door J. van der Hammen, archivaris van de gemeente Waalwijk (1923). De publicatie van deze bewerking is door G.C.A. Juten voorzien van een inleiding en deskundig commentaar met verwijzing naar andere publicaties en archiefbronnen.³

Emmen, 2021 (afgesloten 1 juni).⁴

Wapen

Van de meeste leden van de familie zijn, zoals hiervoor al is vermeld, zegels bewaard gebleven, waaruit blijkt dat het heraldische wapen van de familie Van Berchem drie palen vertoont en wordt beschreven als ‘in zilver drie palen van rood’ (afb. 1).⁵

Afb. 1. Het algemeen wapen van de familie Van Berchem (Ranst).

Op basis van de bewaard gebleven zegels is een genealogisch overzicht samengesteld, waarbij het gebruik van brisures fraai tot uiting komt (geneagram 1). De kleuren van de brisures zijn onbekend en door de auteur ingevuld.

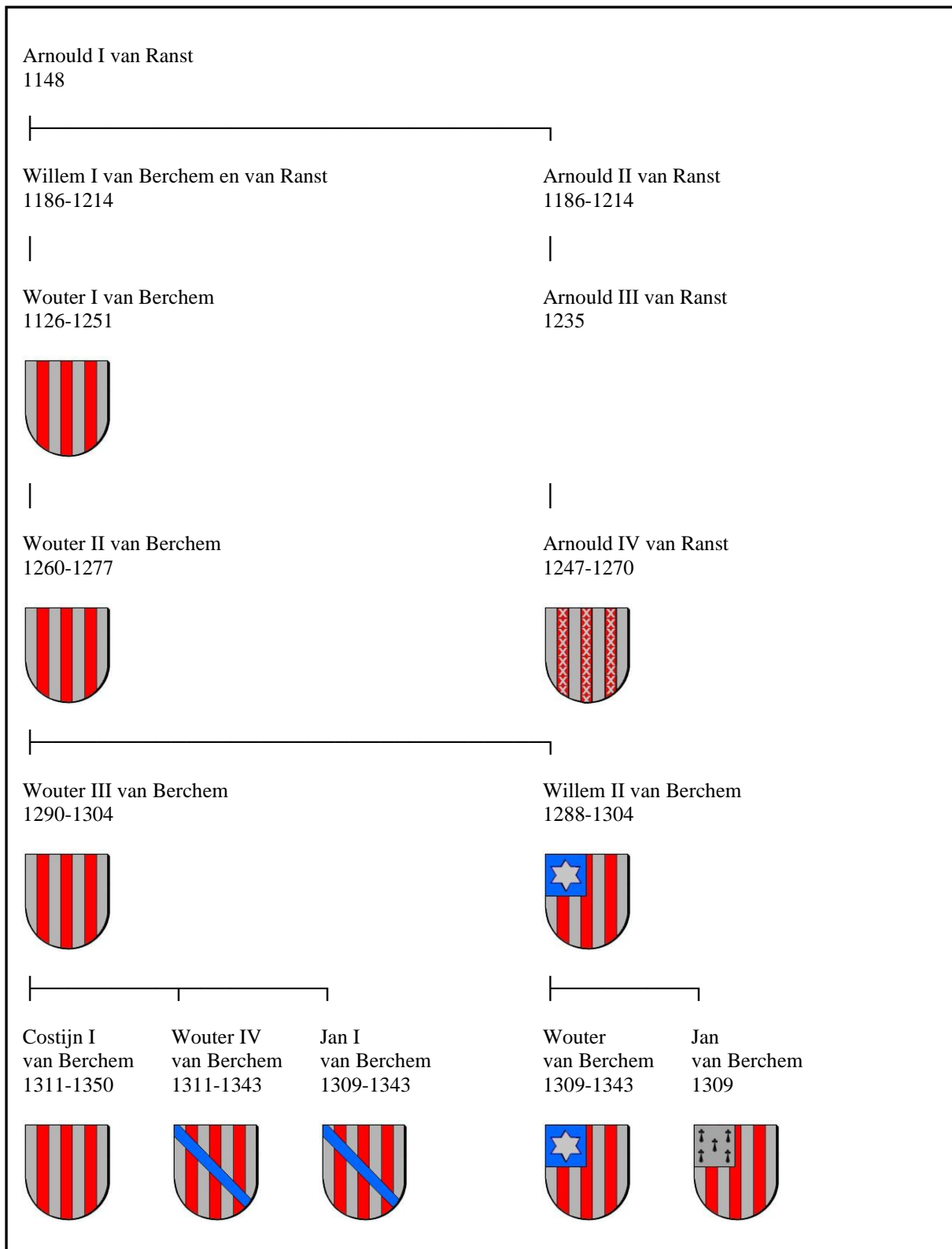
¹ René van Berchem, Les premiers seigneurs De Berchem, in: *De Schakel. Tijdschrift van de Antwerpsche kring voor Familiekunde*, jrg 4 (1949) no. 4, en jrg. 4 (1950) no. 1.

² René van Berchem, *La terre et seigneurie De Ranst en Brabant. Morcellements et féodalisation* (Genève, 1971).

³ G.C.A. Juten, Het geslacht Van Berchem, in: *Taxandria* jrg. 30 (1923), blz. 265-279.

⁴ Eventuele aanvullingen en verbeteringen op deze publicatie s.v.p. richten aan de webmaster van HoGenDa: webmaster@onsvoorgeslacht.nl

⁵ Pastoureau, Wapenboek Bellenville, blz. 168.

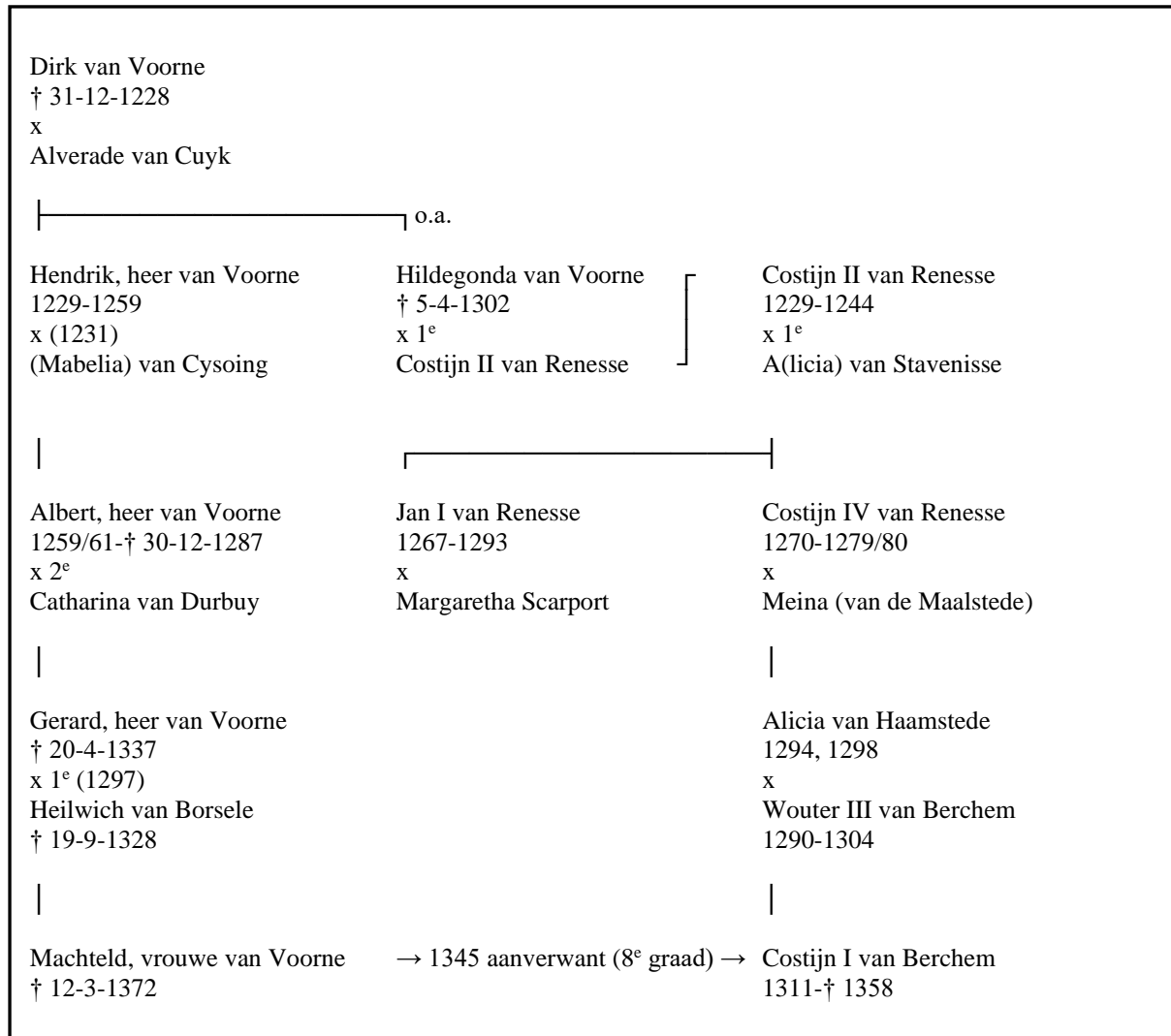

Geneagram 1. Wapenschouw.

Verwantschap tussen Van Berchem en Van Renesse

Voor het vaststellen van de verwantschap tussen heer Wouter III van Berchem, ridder, en Jan I van Renesse, ridder, vanwege de borgstelling door hem gedaan in 1292, is een niet al te

uitvoerig onderzoek gedaan naar de familie Van Berchem. Immers de naam Costijn, die uitsluitend in zijn nageslacht voorkomt, betekende in feite dat de verwantschap uitsluitend via zijn vrouw, Alicia, moet lopen. Hoewel directe bewijsvoering ontbreekt, kan het niet anders dan dat zij een dochter is van Costijn III van Renesse, de broer van Jan I van Renesse (geneagram 2).

Geneagram 3. Verwantschap tussen Wouter III van Berchem en Jan I van Renesse.

Bij het opstellen van de genealogie was een vraagpunt of Catharina, de vrouw van Wouter I van Berchem, een dochter is van Gillis Berthout alias van Berlaar en Catharina van Belle.⁶ Daarover heb ik geen zekerheid kunnen verkrijgen. Er moet echter wel een verwantschap zijn tussen beide families. Immers verschillende leden van de familie Van Berchem stellen zich in de jaren 1311 en 1331 borg voor Floris Berthout.⁷

Voor het identificeren van de echtgenote van Wouter II is wellicht van belang dat de familie Van Berchem goederen bezit in Welle en Coninchem, gelegen op Noord-Beveland.⁸ In 1318

⁶ Croenen, Berthout, blz. 306-309, 324.

⁷ Vanwege de beperking van het onderzoek is daar verder niet naar gekeken.

⁸ Hamaker, Rekeningen IV, blz. 46.

worden ze aangeslagen voor de pacht van 64 gemet tienden in Welle en Coninchem.⁹ Vooral de daarbij verstrekte specificatie is van belang, namelijk:

1. Heer Wouter heer Willemszoon van Berchem, 32 gemet.
2. Costijn heer Wouterszoon van Berchem, 10 gemet 200 roeden.
3. Wouter heer Wouterszoon van Berchem, 10 gemet 200 roeden.
4. Jan heer Wouterszoon van Berchem, 10 gemet 200 roeden.

De drie zoons van Wouter III (posten 2 t/m 4) worden genoemd in volgorde van anciënniteit en bezitten bij elkaar opgeteld eveneens 32 gemet. Dit leidt tot de conclusie dat Wouter III van Berchem en zijn broer Willem hun gemeenschappelijk bezit op Noord-Beveland hebben gedeeld conform het Zeeuwsrecht. Opmerkelijk is wel dat – hoewel Costijn al in 1316 als ridder wordt vermeld – in de rekening nog niet als zodanig benoemd wordt, maar dat kan liggen aan de betrekkelijke starheid van deze gegevensdrager.

Pas in het jaar 1331 wordt duidelijk welke ambachtsporties de neven bezitten, namelijk:

A. In Coninchem: totaal 301½ gemet.¹⁰

1. Heer Wouter van Berchem, 150 gemet 3 kwart.
2. Heer Costijn van Berchem, 50 gemet 1 kwart.
3. Heer Jan van Berchem, 50 gemet 1 kwart.
4. Wouter van Berchem, 50 gemet 1 kwart.

B. In Welle: totaal 740 gemet.¹¹

1. Heer Wouter van Berchem, 370 gemet.
2. Heer Costijn van Berchem, 123 gemet 100 roeden.
3. Heer Jan van Berchem, 123 gemet 100 roeden.
4. Wouter van Berchem, 123 gemet 100 roeden.

In de rekening van 1331 worden ze eveneens aangeslagen voor de pacht van 64 gemet tienden in Welle en in Coninchem,¹² evenals in de jaren 1333,¹³ 1342,¹⁴ 1343,¹⁵ namelijk:

1. Heer Wouter van Berchem, 32 gemet.
2. Heer Costijn van Berchem, 10 gemet 200 roeden.
3. Heer Jan van Berchem, 10 gemet 200 roeden.
4. Wouter van Berchem, 10 gemet 200 roeden.

Bovendien blijkt uit de rekening van 1331 dat ze een ‘pennicleene’ in totaal van 5 mark per jaar van de heer Van Voorne, bezitten, gelegen in Welle,¹⁶ namelijk:

1. Heer Wouter van Berchem, 2½ mark per jaar.
2. Heer Costijn van Berchem, 1/3^e van 2½ mark per jaar.
3. Heer Jan van Berchem, 1/3^e van 2½ mark per jaar.
4. Wouter van Berchem, 1/3^e van 2½ mark per jaar.

⁹ Hamaker, Rekeningen IV, blz. 72.

¹⁰ Hamaker, Rekeningen IV, blz. 341, 420.

¹¹ Hamaker, Rekeningen IV, blz. 343, 421.

¹² Hamaker, Rekeningen IV, blz. 457

¹³ Smit, Rekeningen VII, blz. 176.

¹⁴ Smit, Rekeningen VII, blz. 321.

¹⁵ Smit, Rekeningen VII, blz. 339.

¹⁶ Hamaker, Rekeningen IV, blz. 507.

Volgens het archief van Voorne stond voornoemd leen, helaas zonder datering, te boek op naam van heer Costijn van Ranst voor 4 mark.¹⁷ Hij werd op 4 oktober 1345 door de Vrouwe van Voorne in zijn leengoed bevestigd.¹⁸

Bovenstaande vermeldingen in de rekeningen van Zeeland levert een stevig fundament op voor het samenstellen van de genealogie Van Berchem begin 14^e eeuw.

Genealogie

I. *Arnould I van Ranst*, vermeld 1143.

Kinderen:

1. *Willem I van Berchem*, volgt II.
2. *Arnould II van Ranst*, vermeld 1186-1214 (heeft nageslacht).

II. *Willem I van Berchem*, heer van Berchem en Ranst, vermeld 1186-1214.

Kind:

1. *Wouter I van Berchem*, volgt III.

III. *Wouter I van Berchem*, heer van Berchem en Ranst, ridder, vermeld 1220-1251, overl. 11 juni 1256,¹⁹ tr. *Catharina*, vermeld 1251, memorie 15 maart.²⁰

Zijn zegel met als wapen de drie palen zou nog aan een charter van 12 juni 1251 hebben gehangen.²¹

Uit dit huwelijk:

1. *Wouter II van Berchem*, volgt IV.

IV. *Wouter II van Berchem*, heer van Berchem en Ranst, ridder, vermeld 1260-1277, overl. 1280,²² tr. *Odilia*.

Op 22 juli 1270 verklaarde Wouter Berthout, heer van Mechelen, dat hij zijn oudste zoon Wouter Berthout een aantal goederen in leen heeft gegeven, en regelde de douarie van zijn vrouw Adeline, waarbij als getuige onder andere ‘me sire Watiers de Ranst, me sire Ernols de Ranst’ optreden.²³

Hun beide zegels zijn nog aanwezig maar zwaar beschadigd. Op het zegel van Wouter van Ranst is weinig te zien (afb. 2), maar op die van Arnould van Ranst, zijn achterneef, zijn de drie palen nog duidelijk herkenbaar (afb 3).²⁴

¹⁷ Kort, Van Voorne, blz. 71, no. 488.

¹⁸ Kort, Van Voorne, blz. 64, no. 421.

¹⁹ Jéquier, Sceaux et armoires, blz. 8.

²⁰ Croenen, Berthout, blz. 324.

²¹ Jéquier, Sceaux et armoires, blz. 8. Met verwijzing naar Fr. Chr. Butkens, *Trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant*, 4 vol (La Haye, 1724). Deel II, blz. 235.

²² Jéquier, Sceaux et armoires, blz. 9. Het jaartal van overlijden is niet zeker, maar past heel goed in de opeenvolgende archiefbronnen met zijn zoons Wouter III en Willem.

²³ Croenen, Oorkonden Berthout no. 10, d.d. 22-7-1270.

²⁴ Archieven van de Stad Antwerpen, Fonds Berthout de Malines, d.d. 22-7-1270.

Afb 2. Zegel van Wouter II van Berchem (1270).²⁵
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Afb 3. Zegel van Arnould IV van Ranst (1270).²⁶
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Arnoud van Leuven en zijn echtgenote Isabella, heer en vrouwe van Breda, maken op 1 juli 1277 al hun vroegere schenkingen aan de abdij Sint Bernard (te Hemiksem) tot eigen bezit, waaronder de tienden op alle veldgewassen en de smaltienden in de parochie Wouw.²⁷ Als leenmangetuige wordt onder andere genoemd ‘Waltero de Bergheem, ridder’, die de oorkonde mede bezegelde.²⁸ Vervolgens stellen Arnoud en zijn vrouw op 2 juli 1277 de deken en het kapittel van de O.L.V.-kerk te Antwerpen in het bezit van de van hen gekochte tienden van Schoten en Merksem en allodia in het broekland van Merksem. Getuige wederom Wouter van Berchem, ridder.²⁹ Enige leenmannen verklaren op dezelfde dag dat zij bij de voorgaande transactie als getuigen aanwezig zijn geweest, waaronder Wouter van Berchem.³⁰ Tenslotte zeggen Arnoud van Leuven en zijn vrouw Isabella, heer en vrouwe van Breda, op 4 juli 1277

²⁵ Beschrijving: 1. omschrift: [-]ALT[-]
2. kenmerken: rond, ca. 45 mm, - was, zwaar beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: niet te onderscheiden.
5. zegel gerestaureerd.

²⁶ Beschrijving: 1. omschrift: + S·AR[NOLD]I·MILT[-]
2. kenmerken: rond, ca. 41 mm, - was, zwaar beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: drie palen beladen met kruisjes.
5. zegel gerestaureerd.

²⁷ ONB II-1 no. 1160, d.d. 1-7-1277.

²⁸ Beschrijving: 1. omschrift: +SIGILLVM·WALTERI·DE·RANST
2. kenmerken: rond, ca. - mm, - was, gaaf.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: drie palen.

²⁹ ONB II-1 no. 1161, d.d. 2-7-1277.

³⁰ ONB II-1, no. 1162, d.d. 2-7-1277.

toe aan Sophia,³¹ dochter van Wouter Berthout, heer van Mechelen, een jaarlijks betaling van 80 pond Leuvens uit hun inkomsten te Wouw. Onder de getuigen heer Wouter van Berchem, ridder.³²

Uit dit huwelijk:

1. *Wouter III van Berchem*, volgt V-a.
2. *Willem II van Berchem*, volgt V-b.

V-a. *Wouter III van Berchem*, heer van Berchem en Ranst, ridder, vermeld 1290-1304, overl. voor 1 januari 1309, tr. *Alicia (Adelycia) van Haamstede*, vermeld 1298, dr. van Costijn III van Renesse, heer van Haamstede, en Meina (van de Maalstede).

Wouter van Berchem, ridder, wordt pas op 2 juni 1290 genoemd onder de Zeeuwse edelen die in opstand zijn gekomen tegen graaf Floris V.³³ Vervolgens blijkt hij kort voor 6 februari 1292 borg te zijn voor Jan van Renesse.³⁴ Op 29 september 1296 worden ‘vir nobilis Dominus Walterus dictus de Berghem miles frater germanus mei Willemi’, genoemd als bloedverwanten van Jan II Berthout.³⁵ Op 28 februari 1297 bevestigde hij de verkoop door zijn broer Willem van Berchem van een deel van de tienden te Berchem, waaraan zijn zwaar beschadigde zegel hangt (afb. 4).³⁶

Afb. 4. Het zegel van Wouter III van Berchem (1297).³⁷
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Wouter van Berchem, ridder, en zijn wettige vrouw Adelycia, droegen op 24 juni 1298 aan de abt en het convent van de St. Bernardabdij te Hemiksem in vrij eigen bezit op drie bunder land, gelegen in de parochie Millegem over. Genoemde drie bunder was onderdeel van dertig bunder land, dat zij van hen door ruil hadden verkregen tegen goederen, gelegen in de Zuidpolder nabij Bergen op Zoom, onder voorbehoud van de tienden voor de abdij, in aanwezigheid van zijn broer Willem van Berchem, ridder.³⁸

³¹ Zij was weduwe van Hendrik V, heer van Breda.

³² ONB II-1 no. 1163, d.d. 4-7-1277.

³³ OHZ IV no. 2482, d.d. 2-6-1290.

³⁴ OHZ IV no. 2682, d.d. [kort vóór] 6-2-1292.

³⁵ Croenen, Berthout, blz. 40-41.

³⁶ Archief van de Notre-Dame te Antwerpen, capsula dominorum VI, no. 11, d.d. 28-2-1297.

³⁷ Beschrijving: 1. omschrift: [-]E·VAN[-]
2. kenmerken: rond, ca. 30 mm, - was, zwaar beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: drie palen.

³⁸ ONB II-2 no. 1389, d.d. 24-6-1298.

Op 25 september 1298 gaf Jan II, hertog van Brabant, toestemming aan zijn leenman, Wouter van Berchem, ridder, om een deel van diens leengoederen met de abt en het convent van St. Bernardabdij te ruilen tegen andere goederen onder voorbehoud van zijn leenheerlijke rechten.³⁹ Tussen 25 september en 26 oktober 1298 gaf Jan Berthout, oudste zoon van Jan van Berlaer, ridder, zijn leenman, Wouter van Berchem, ridder, toestemming om het leen te Milligem met de abt en het convent van St. Bernardabdij te ruilen tegen goederen, gelegen in het broekland van Bergen op Zoom.⁴⁰ Vervolgens verleende Jan Berthout, heer van Mechelen, tussen 1 oktober en 26 oktober 1298 ook zijn toestemming aan Wouter van Berchem, ridder, voor de goederenruil met het leen te Milligem, dat hij in achterleen van Jan van Berlaer hield.⁴¹ In aansluiting daarop droegen Wouter van Berchem, ridder, en zijn wettige echtgenote, Adelycia, met speciale toestemming van hun leenheren aan de abt en het convent van St. Bernardabdij zesentwintig bunder land, gelegen in de parochie Milligem, en één bunder land, gelegen in de parochie Vremde, over van dertig bunder land (zie hiervoor) die zij geruild hadden, in aanwezigheid van Willem van Berchem, ridder.⁴² Tot slot zag Wouter van Berchem of van Ranst, ridder, op 22 februari 1300 ten behoeve van de abt en het convent van de St. Bernardabdij af van alle vorderingen die hij of zijn erfgenamen zouden kunnen hebben ten gevolge van de ruil tussen hen beiden.⁴³

In 1304 is Wouter III van Berchem, samen met zijn broer Willem, aanwezig als getuigen toen Jan II, hertog van Brabant, aan de inwoners van Herentals een handvest gaf.⁴⁴ Hierna zwijgen de bronnen over hem, zodat hij vermoedelijk kort daarna zal zijn overleden. In ieder geval voor 1 januari 1309 wanneer zijn jongste zoon ‘Joannes filius Walteri de Berghem’ getuige is voor zijn tante Avezoete Pape.⁴⁵

Uit dit huwelijk:

1. *Clementia van Berchem*,⁴⁶ vermeld 1301-1334/35, tr. *Raas van Herzele (van Liedekerke)*, heer van Aspelare (1307), ridder (1307), vermeld 1301-1315, overl. voor 12 maart 1330 (vermoedelijk veel eerder).

De studie van Trio over de adellijke families Van Gavere, Liedekerke en Herzele⁴⁷ is op enkele conclusies na betrouwbaar. Vooral wanneer het vermeldingen en/of citaten met verwijzing naar archiefbronnen betreffen. Daarom wordt met betrekking tot de onderstaande vermeldingen van bovengenoemd echtpaar verwezen naar die studie.

Wel is op zijn minst vreemd dat Trio de conclusie trekt dat voornoemde Raas van Herzele (van Liedekerke), ridder (1307), vereenzelvigd mag worden met Raas van Liedekerke, knaap (1313, 1318), ridder (1324),⁴⁸ overl. tussen 9 december 1339⁴⁹ en 16 januari 1343,⁵⁰ zoon van Raas VIII van Gavere, heer van Liedekerke, Breda, etc., en Hadewich van Strijen.⁵¹ Genoemde Raas van Liedekerke, ridder, zegelde in 1324 met

³⁹ ONB II-2 no. 1391, d.d. 25-9-1298.

⁴⁰ ONB II-2 no. 1393, d.d. 25-9/26-10-1298.

⁴¹ ONB II-2 no. 1394, d.d. 1/26-10-1298.

⁴² ONB II-2 no. 1395, d.d. 26-10-1298.

⁴³ ONB II-2 no. 1408, d.d. 22-2-1300.

⁴⁴ Jéquier, Sceaux et armoires, blz. 9.

⁴⁵ Archief van de Abdij Sint Bernard (te Hemiksem), oorkonde, d.d. 1-1-1309.

⁴⁶ De voornaam ‘Clementia’ of ‘Clemeinse’ komt ingekort voor als ‘Meine’ of ‘Meinse’.

⁴⁷ Trio, Van Liedekerke, blz. 48.

⁴⁸ B.W. van Schijndel, Van Liedekerke, in: *De Nederlandsche Leeuw* jrg. 73 (1956), kolom 152.

⁴⁹ Drossaers, Domeinraad I, no. 304, d.d. 9-12-1339.

⁵⁰ Drossaers, Domeinraad I, no. 354, d.d. 16-1-1343.

⁵¹ G.C.A. Juten, Van Lie(de)kercke, in: *Taxandria* jrg. 46 (1939), blz. 172-173.

de drie leeuwen (Van Gavere), waarover een vrijkwartier, beladen met drie schuinkruisjes (2:1) (= Van Strijen).

Op 17 maart 1301 kregen Raas van Herzele en zijn vrouw Clementia het landgoed Beveren in leen van de abdij van Ninove tegen een jaarlijkse betaling van 100 Aalsterse schellingen, waarbij als getuige optrad: 'frater, Walter, domini de Hersele'.

Raas van Herzele zegelde met drie leeuwen (2:1) met een schildzoom beladen rondom met elf besanten, terwijl Wouter, heer van Herzele, zegelde met een keper.⁵² Gezien de verschillende zegels zullen ze geen broers zijn geweest, maar halfbroers: ergo dezelfde moeder.

Een belangrijk gegeven over de afkomst van Clementia is te vinden in het necrologium van de abdij van Ninove op 19 januari, namelijk: 'Commemoratio ... domini Rasonis de Hersele et domine Clementie de Berghem, uxoris eius, et Aleidis, filie domini Walteri de Berghem quibus debemus officium'. Clementia en Aleid zijn beiden dochters van Wouter van Berchem'.⁵³

Kort hierna werd in 1307 een kapellerie gesticht door 'dominus Rasso de Liedekerke, miles, dominus de Aspelare, et domina Clementia, eius uxor', dat in een latere oorkonde van 27 november 1377 nog een keer uitvoerig besproken wordt. Uit deze oorkonde blijkt dat Gijsbrecht de Grutere, poorter van Gent, een jaarlijkse erfrente van 1 pond had geërfd die dienden voor de betaling van een eeuwigdurende kapellerie in het begijnhof van Antwerpen onder het patronaatschap van het kapittel van Antwerpen.⁵⁴ Zeger van Liedekerke ging op 15 december 1315 een overeenkomst aan met de poorters van Geraardsbergen, waarbij 'Rase de Hersielle' een van de zegelaars is.⁵⁵

Op 12 maart 1330⁵⁶ gaf Clementia van Herzele, die de echtgenote was van heer Raas, bij testamentaire dispositie een jaarlijkse rente van 20 sc. voor een 'pitantie' op haar jaargetijde, te houden op 21 januari, aan de Clarissen bij Gent. Wouter, heer van Herzele, moest de rente betalen, maar mocht hiervoor te zijner tijd een andere eigendom of anders een eenmalige som uitkeren. De oorkonde werd bezegeld door Raas van Herzele, ridder, ongetwijfeld haar oudste zoon.⁵⁷ Clementia komt nog voor 1334/35.⁵⁸ Een andere zoon is ongetwijfeld heer Costijn van Liedekerke, ridder, die op 24 september 1332 een groot bedrag van 65 pond uitgekeerd krijgt.⁵⁹

3. *Aleid van Berchem*, vermeld in het necrologium van de abdij van Ninove (zie hiervoor).
4. *Costijn I van Berchem (van Ranst)*, knaap (1311), ridder (1316), vermeld 1311-1350, genoemd als leenman van Brabant eerst als knaap,⁶⁰ en kort daarna als ridder,⁶¹

⁵² Trio, Van Liedekerke, blz. 42-43.

⁵³ Trio, Van Liedekerke, blz. 43-44.

⁵⁴ Trio, Van Liedekerke, blz. 44.

⁵⁵ Trio, Van Liedekerke, blz. 49-50.

⁵⁶ Trio opteert voor de datum 12 maart 1324, maar dat conflicteert met zijn aanname dat Raas van Herzele, die de oorkonde bezegelt, de (oudste) zoon is van Clementia, en dus al de waardigheid van ridder ten deel is gevallen. Terwijl hij in het jaar 1330 omstreeks 30 jaar zal zijn geweest wat geloofwaardiger is.

⁵⁷ Trio, Van Liedekerke, blz. 45-46.

⁵⁸ Trio, blz. 46.

⁵⁹ Smit, Rekeningen VI, blz. 635.

⁶⁰ Galesloot, Leenboek van Brabant, blz. 31: 'Constantinus de Berghen, xi bonaria terra jacentia apud Halen, que fuerent quondam Hoest, de Halen'.

⁶¹ Galesloot, Leenboek van Brabant, blz. 33: 'dominus Constantinus de Berghem, xi bonaria terre, vel circiter, jacentia apud Halen, que fuerent filii quondam Hoest, de Halen'.

genoemd als leenman van Voorne – ridder zijnde – voor een renteleen van 4 mark,⁶² zegelt 1316 (afb. 5), voorts genoemd in de rekeningen Zeeland 1318, 1331, 1333, 1342, 1343, overl. 1358,⁶³ tr. 1^e *Ida van Gemmenich*, overl. 4 april 1330, dr. van Wenemaer van Gemmenich, leenman van Brabant,⁶⁴ tr. 2^e (na 1330) *Maria Sproncx*.

Op 5 februari 1311 stellen onder andere Costijn van Ranst en Wouter van Berchem, knapen, zich borg voor de huwelijkse voorwaarden gesloten tussen Reinout, oudste zoon van de graaf van Gelre, en Sophia, dochter van Floris Berthout.⁶⁵

Afb. 5. Zegel van Costijn van Berchem (1316).⁶⁶
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Op 4 oktober 1345 bevestigde Machteld, als vrouwe van Voorne, heer Costijn van Ranst, *haar verwant*, in zijn leengoed.⁶⁷

Jan, hertog van Brabant, verkoopt op 1 april 1350 aan heer Jan van Polanen, heer van de Lek, het land van Breda, behoudens de lijftocht van Willem van Duivenvoorde, heer van Oosterhout, waarbij Costijn van Ranst, heer van Berchem, getuige is.⁶⁸

5. *Wouter IV van Berchem (van Ranst)*, knaap (1311), vermeld 1311-1343, genoemd als leenman van Brabant,⁶⁹ zegelt 1316 (afb. 6), voorts genoemd in de rekeningen Zeeland 1318, 1331, 1333, 1342, 1343, overl. voor 1355, tr. (verm.) *Machteld van Putten*.

Over de echtgenote van Wouter IV van Berchem valt zowel in de literatuur als in de archiefbronnen niets te vinden. Opvallend is echter dat een Wouter van Berchem en zijn vrouw Machteld, en zijn erven, op 22 juni 1343 het goed ‘Verlehorst’ verkochten en opgedragen hebben aan Reinout, hertog van Gelre.⁷⁰ Dit goed was eerder in leen

⁶² Kort, Van Voorne, blz. 71, no. 488.

⁶³ Jéquier, Sceaux et armoiries, blz. 40. ‘Hier leyt begraven heer Costen van Berchem, Baenarcke, sterft a^o 1358. Hic jacet Ida uxor domini Costini de Berchem, militis, filia que Domini Wenemarie de Gimmenich, quae obiit Domini 1330 ipso die Ambrosii episcopi et confessoris animae eius requiscat in pace’.

⁶⁴ Galesloot, Leenboek van Brabant, blz. 266: ‘Wenemaer de Geemenich, circiter vi marches annuatim prati ad Capellam de Libbeke’.

⁶⁵ Croenen, Oorkonden Berthout, blz. 426-427 (no. 335), d.d. 5-2-1311.

⁶⁶ Beschrijving: 1. omschrift: +S’COSTIN·DE·BERCHEM·MILI
2. kenmerken: rond, ca. 26 mm, - was, zwaar beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: drie palen.

⁶⁷ Kort, Van Voorne, blz. 64, no. 421.

⁶⁸ Drossaers, Domeinraad I, no. 466, d.d. 1-4-1350.

⁶⁹ Galesloot, Leenboek van Brabant, blz. 269: ‘Wolterus de Ranst, i hovam terre et i decinam valentes circiter c libras annuatim apud Ranst’. Uit een voetnoot op die bladzijde blijkt dat in dit leen is opgevolgd ‘Costijn, zoen Wouters van Ranst’. Hieruit kan definitief geconcludeerd worden dat Wouter IV van Berchem in zijn leven nooit ridder is geworden.

⁷⁰ Van Doorninck, Akten Gelre en Zuthpen-4, blz. 259.

opgedragen door Pelgrim van Putten en zijn vrouw Machteld op 1 juli 1334.⁷¹ Volgens Martens van Sevenhoven zou deze Wouter van Berchem tot een geslacht behoren dat zijn naam ontleende aan de ‘curtis’ Berchem, gelegen in het kerspel Lochem. Hij geeft echter geen nadere onderbouwing aan deze mededeling.⁷²

Voornoemde Pelgrim van Putten is een zoon van Herbertus van Putten. Deze Herbertus van Putten had onder andere een broer Hendrik en een zuster Machteld. Het is niet onmogelijk dat deze Machteld dezelfde is als de vrouw is van Wouter van Berchem met de kanttekening dat dit huwelijk dan na 1313 gesloten is.⁷³ Enige aanwijzingen zijn: (a) Wouter is geen ridder (Wouter IV van Berchem ook niet) en (b) de naam Hendrik die voorkomt onder de kinderen van Wouter IV van Berchem.

Afb. 6. Zegel van Wouter IV van Berchem, knaap (1316).⁷⁴
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Wouter van Berchem, knaap, wordt verder als getuige vermeld op 10 juli 1335,⁷⁵ en 2 juni 1341.⁷⁶

6. *Jan I van Berchem (van Ranst)*, knaap (1309), ridder (1330), vermeld 1309-1343, genoemd als leenman van Brabant,⁷⁷ en deed – nog knaap zijnde – leenhulde namens zijn vrouw, zegelt 1316 (afb. 7), voorts genoemd in de rekeningen Zeeland 1318, 1331, 1333, 1342, 1343, overl. voor 1355, tr. *Elisabeth van Staden*, genoemd als ‘leenman’ van Brabant met haar vaders leengoed,⁷⁸ vermeld 1316, dr. van heer Hauwel (Hawiel) van Staden (Aerschot).

Op 13 november 1316 schonken Jan van Berchem, zoon van de overleden Wouter van Berchem, ridder, en zijn vrouw Elisabeth, dochter van Hauwel, ridder, aan de abdij Tongerlo twee bunder en vijftig roeden weiland, gelegen in ‘Heren Hauweelsbroec’

⁷¹ Van Doorninck, Akten Gelre en Zutphen-4, blz. 257-258.

⁷² A.H. Martens van Sevenhoven, Velhorst, in: *Gelre, bijdragen en mededeelingen*, deel 38 (1935), blz. 52.

⁷³ Van Doorninck, Van Putten, blz. 12, 13.

⁷⁴ Beschrijving: 1. omschrift: +S·WALTERI·DE·RANST
2. kenmerken: rond, ca. 20 mm, - was, beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild gevat in een rondboogvierpas, geplaatst op een vierhoek.
4. wapen: drie palen waaroverheen een schuinstreep.

⁷⁵ OAT III no. 790, d.d. 10-7-1335.

⁷⁶ OAR I no. 259, d.d. 2-6-1341.

⁷⁷ Galesloot, Leenboek van Brabant, blz. 184: ‘Johannes de Ranst, quartem unius bonarii terre siti apud Sanctum Laurentium te Hoven’.

⁷⁸ Galesloot, Leenboek van Brabant, blz. 35: ‘Elyzabeth, (filia) quondam dominus Haiwiel de Staden, xx libras annuatim Thonis, Johannes de Ranst, ejus maritus, prestitit fidelitatem tanquam mamburnus’, gevold door ‘Walterus, filius suus, relavit. Instud prescriptum est supra dominum Costinum de Ranst, apud Halen’.

onder Vorst, waarbij als getuigen optreden zijn broers Costijn van Berchem, ridder, en Wouter van Berchem. Aan de oorkonde hangen hun nog gave zegels (afb. 5, 6 en 7).⁷⁹

Afb. 7. Zegel van Jan van Berchem, knaap (1316).⁸⁰
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Op 30 augustus 1338 zegelde hij als ridder met een nieuw wapen (afb. 8).⁸¹

Afb. 8. Zegel van Jan van Berchem, ridder (1338).⁸²
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

V-b. *Willem II van Berchem*, heer van Cantecroy (1296), ridder (1288), vermeld 1288-1304, overl. voor 1308, tr. *Avezoete Pape*, vermeld 1309, dr. van Willem Pape, uit Gent.

Willem van Berchem (Berregheem), ridder, was aanwezig in de slag bij Woeringen op 5 juni 1288.⁸³ Op 29 september 1296 verkocht Willem van Berchem het gebied ‘Sneppenbosch’ aan de abdij Sint Bernard, waaraan zijn nog gave zegel hangt (afb. 9).⁸⁴

Op 28 februari 1297 verkocht hij van een deel van de tienden te Berchem dat door zijn broer Wouter van Berchem werd bevestigd.⁸⁵ Vervolgens schonk Willem van Berchem, ridder, op 18 januari 1299 aan het hospitaal St. Elis, een bos te Mortenselle (Mortsel) achter de Beke, en

⁷⁹ OAT II no. 514, d.d. 13-11-1316.

⁸⁰ Beschrijving: 1. omschrift: +S’IO’HIS·DE·BERCHEM·F·DNI·WALTI
2. kenmerken: rond, ca. 23 mm, - was, licht beschadigd.
3. zegelbeeld: een halfronde schild.
4. wapen: drie palen waaroverheen een schuinsteep.

⁸¹ De Raadt, *Sceaux Armoriés I*, blz. 238-239. Waar de oorkonde d.d. 30-8-1338 wordt aangehaald.

⁸² Beschrijving: 1. omschrift: +S’IOHIS·DCI·DE·BERCHGEM·MILIT
2. kenmerken: rond, ca. 24 mm, - was, gaaf.
3. zegelbeeld: een halfronde schild gevat in rondboogdriepas, geplaatst op een driehoek.
4. wapen: drie palen geplaatst in een uitgeschulpte schildzoom.

⁸³ Willems, *Rymkroniek*, blz. 314.

⁸⁴ Archief van de Abdij Sint Bernard (te Hemiksem), oorkonde, d.d. 5-6-1296.

⁸⁵ Archief van de Notre-Dame te Antwerpen, *capsa dominorum VI*, no. 11, d.d. 28-2-1297.

bezegelde de oorkonde.⁸⁶ In 1304 is Willem van Berchem, samen met zijn broer Wouter III, aanwezig als getuigen toen Jan II, hertog van Brabant, aan de inwoners van Herentals een handvest gaf.⁸⁷ Hij is overleden voor 1308 volgens een aantekening in het Obituarium van abdijs Sint Bernard.⁸⁸

Afb. 9. Zegel van Willem van Berchem, ridder (1296).⁸⁹
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Op 1 januari 1309 verkochten ‘domina Avezota, veuve de dominus de Berghem, miles, met haar zoons ‘Walterus et Joannes fratres filii quondam domini Willemi de Berghem, militis’ goederen te Vremde aan de abdijs Sint Bernard, waaraan hun nog gawe zegels (afb. 10, 11 en 12) hangen.⁹⁰

Afb. 10. Zegel van Avezoete de Pape (1309).⁹¹
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Uit dit huwelijk:

⁸⁶ De Raadt, *Sceaux Armoriés I*, blz. 238. Waar de oorkonde d.d. 18-1-1299 wordt aangehaald.

Beschrijving: 1. omschrift: +DNI·VVILMI·DE·RANST
2. kenmerken: rond, ca. 34 mm, - was, licht beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: drie palen met over alles heen een vrijkwartier beladen met een vijfpuntige ster.

⁸⁷ *Jéquier, Sceaux et armoires*, blz. 9.

⁸⁸ *Taxandria* jrg. 30 (1923), blz. 267.

⁸⁹ Beschrijving: 1. omschrift: +S·DNI·WILMI·DE·RANST
2. kenmerken: rond, ca. 34 mm, - was, licht beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: drie palen met over alles heen een vrijkwartier beladen met een vijfpuntige ster.

⁹⁰ Archief van de Abdijs Sint Bernard (te Hemiksem), oorkonde, d.d. 1-1-1309.

⁹¹ Beschrijving: 1. omschrift: S·SOETIE·UXORIS·WIL·DE·BER[GHEM]
2. kenmerken: rond, ca. 23 mm, - was, gaaf.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: gedeeld I. drie (waarvan twee zichtbaar) palen over alles heen een vrijkwartier beladen met een vijfpuntige ster, II. drie rozen (2:1) (waarvan twee zichtbaar).

1. *Wouter V van Berchem*, heer van Cantecroy, knaap (1309), ridder (1318), vermeld 1309-1343, vermeld als leenman van Brabant nog knaap zijnde,⁹² voorts in de rekeningen Zeeland 1318, 1331, 1333, 1342, 1343, overl. 1356, tr. 1^e *Elisabeth van den Eeckhove*, tr. 2e *Ida van Steenlant*.

Op 25 januari 1312 wordt in een belending van land genoemd Wouter van Berchem, zoon van de overleden Willem van Berchem, ridder.⁹³ Genoemd in een oorkonde van 4/5 november 1322.⁹⁴

Afb. 11. Zegel van Wouter V van Berchem, knaap (1309).⁹⁵
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

Graaf Willem III verzoekt op 28 juni 1323 de ‘vrienden’ van heer Wouter van Berchem, ridder, wonende in Welle of ergens anders in Noord-Beveland, dat zij – zoals in Zeeland recht en gewoonte is – heer Wouter te helpen het zoengeld op te brengen voor een doodslag die hij gepleegd heeft.⁹⁶ Enige maanden later, namelijk op 14 april 1324, staat graaf Willem III toe aan zijn trouwe ridder, heer Wouter van Berchem, dat hij geld mag innen bij zijn ‘vrienden’ die gegoed zijn binnen zijn ambacht en die hem indertijd een bede hebben toegezegd in verband met door de hem te betalen zoengeld vanwege een doodslag te Mechelen, ook wanneer die vrienden ondertussen zijn verhuisd. Hij beveelt de ambachtsheren onder wie dezen nu woonachtig zijn om heer Wouter behulpzaam te zijn.⁹⁷ Vermeld als getuige op 13 mei 1324.⁹⁸

Op 31 maart 1341 blijkt dat verscheidene Zeeuwse edellieden en anderen zich verbinden te onderwerpen aan de uitspraak van de graaf wegens bedreven doodslagen en vijandelijkheden.⁹⁹ Ruim een jaar later, namelijk op 23 juli 1342, deed de graaf uitspraak, waarbij onder andere ‘Her Wolter van Berchem, ridder’ wordt genoemd.¹⁰⁰ Uit een oorkonde opgemaakt op de zelfde dag blijkt dat heer Wouter van Berchem niet

⁹² Galesloot, Leenboek van Brabant, blz. 290: ‘Walterus de Berghen, iiii bonaria terre vel circiter jacentia apud Ophem’.

⁹³ Van den Nieuwenhuizen, Kerkelijk instellingen, blz. 122-123 (no. 9), d.d. 25-1-1312.

⁹⁴ OPB II no. 520, d.d. 4/5-11-1322.

⁹⁵ Beschrijving: 1. omschrift: +S·WAVTERI·DE·B·GHEM

2. kenmerken: in de vorm van een halfronde schild, ca. 15x20 mm, - was, gaaf.

3. zegelbeeld: een halfronde schild.

4. wapen: drie palen over alles heen een vrijkwartier belanden met een vijfpuntige ster.

⁹⁶ NA, Archief Graven van Holland, inv.nr. 303, fol. 50r, d.d. 28-6-1323.

⁹⁷ NA, Archief Graven van Holland, inv.nr. 304, fol. 72v, d.d. 14-4-1324.

⁹⁸ Van Mieris II, blz. 340, d.d. 13-5-1324.

⁹⁹ Van Mieris II, blz. 648, d.d. 31-3-1341.

¹⁰⁰ Van Mieris II, blz. 659, d.d. 23-7-1342.

verschenen is om de uitspraak van de graaf aan te horen. Hij wordt veroordeeld om de door hem verschuldigde 'erfzoene' aan heer Raas van Steland te betalen.¹⁰¹

2. *Jan II van Berchem*, knaap (1309), vermeld 1309, overl. voor 1318 (niet meer genoemd in de rekeningen van Zeeland).

Afb. 12. Zegel van Jan van Berchem, knaap (1309).¹⁰²
(*Jéquier en Van Berchem, Sceaux et armoiries*)

¹⁰¹ Van Mieris II, blz. 661, d.d. 23-7-1342.

¹⁰² Beschrijving: 1. omschrift: +S·IEHAN·DE·B·GHEM
2. kenmerken: rond, ca. 21 mm, - was, licht beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: drie palen over alles heen een vrijkwartier van hermelijn.

Verwijzingen naar gedrukte bronnen en literatuur

H.P.H. Camps, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312*. [ONB]

Deel I-1 en I-2: De Meierij van 's-Hertogenbosch en de Heerlijkheid Gemert ('s-Gravenhage, 1979).

Deel II-1 en II-2: De heerlijkheden Breda en Bergen op Zoom ('s-Gravenhage, 2000).

Godfried Croenen, *Familie en Macht. De Familie Berthout en de Brabantse Adel* (Leuven, 2003). [Berthout]

Godfried Croenen, *De oorkonden van de familie Berthout, 1212-1425* (Brussel, 2006). [Oorkonden Berthout]

P.N. van Doorninck en P.C. Molhuysen, *Staat der bezittingen van Herbertus van Putten en andere leden van zijn geslacht, omstreeks 1313* (Haarlem, 1902). [Van Putten]

P. van Doorninck en J. van Veen, *Acten betreffende Gelre en Zutphen, 1107-1415* (Haarlem, 1908). [Akten Gelre en Zutphen-4]

S.W.A. Drossaers, *Het archief van de Nassauschen Domeinraad*. Eerste deel ('s-Gravenhage, 1948). Regestenlijst. [Domeinraad I]

M.A. Erens, *De oorkonden der Abdij Tongerlo*. [OAT]

Deel I, 1130-1294 (Tongerlo, 1948).

Deel II, 1294-1318 (Tongerlo, 1950).

Deel III, 1318-1344 (Tongerlo, 1952).

Deel IV, 1344-1365 (Tongerlo, 1958)

L. Galesloot, *Le livre des Feudataires de Jean III, duc de Brabant* (Bruxelles, 1865). [Leenboek van Brabant]

A. Goetstouwers, *De oorkonden der Abdij Rozendaal*. [OAR]

Deel I, 1226-1363 (Tongerlo, 1956).

Deel II, 1364-1500 (Antwerpen, 1985).

H.G. Hamaker, *De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche huis*.

Deel I (Utrecht, 1879). [Rekeningen IV]

Deel II (Utrecht, 1880). [Rekeningen V]

A. Jamees, *De oorkonden van Pitsenburg. Commanderie van de Duitse Ridderorde te Mechelen, 1190-1794*. [OPB]

Deel I, 1190-1299 (Antwerpen, 1991).

Deel II, 1300-1344 (Antwerpen, 1993).

Deel III, 1345-1399 (Antwerpen, 1996).

Deel IV, 1400-1480 (Antwerpen, 2000).

Deel V, 1481-1794 (Antwerpen, 2000).

Léon Jéquier et René van Berchem, *Sceaux et armoiries de la maison de Ranst en de Berchem du XIIIe au XVIe siècle* (z.pl., 1980) [Sceaux et armoiries]

A.C.F. Koch (ed), *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*. [OHZ]

Deel I: eind van de 7e eeuw tot 1222 ('s-Gravenhage, 1970).

Deel II: 1222 tot 1256 (Assen/Maastricht, 1986).

Deel III: 1256 tot 1278 (Assen/Maastricht, 1992).
Deel IV: 1278 tot 1291 (Assen, 1997).
Deel V: 1291 tot 1299 (Den Haag, 2005).

J.C. Kort, *Het archief van de Heren van Voorne, Burggraven van Zeeland, 1272-1371* ('s-Gravenhage, 1972). [Van Voorne]

Frans van Mieris, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland, beginnende Met de eerste en oudste Brieven van die Landstreeken, en eindigende met den dood van onze Gravinne, Vrouwe Jacoba van Beyere, in 4 delen* (Leyden, 1753-1756). [Van Mieris]

J. Van den Nieuwenhuizen, *Oorkondenboek van kerkelijke instellingen te Antwerpen, 1232-1355* (Antwerpen, 2006). [Kerkelijke instellingen]

Michel Pastoureau et Michel Popoff, *L'armorial Bellenville* (Lathuile – Haute-Savoie, 2004). Met een facsimile van het wapenboek. [Wapenboek Bellenville]

J.-Th. de Raadt, *Sceaux Armoriés des Pays-Bas et des Pays Avoisinants. Recueil historique et héraldique*. Deel I en II (Bruxelles, 1898), deel III (1900), deel IV (1901). [Sceaux Armoriés]

H.J. Smit, *Rekeningen der graven en gravinnen uit het Henegouwsche huis*.
Deel I (Utrecht, 1924). [Rekeningen VI]
Deel II – nalezing (Utrecht, 1929). [Rekeningen VII]
Deel III – inleiding (Utrecht, 1939). [Rekeningen VIII]

Paul Trio, *Adellijke families geprangd tussen landsheerlijke en stedelijk belangen: Gent, de familie Van Liedekerke en de graaf van Vlaanderen (dertiende - veertiende eeuw). Deel I: Een nieuwe grondslag voor het onderzoek naar de adellijke families Van Gavere – Van Liedekerke – Van Herzele* (Leuven, 2012). [Van Liedekerke]

J.F. Willems, *Rymkroniek van Jan van Heelu betreffende de slag van Woeringen van het jaer 1288* (Brussel, 1836). [Rymkroniek]